

Araştırma Makalesi / Research Paper

ÇOK YÖNLÜ KİMLİĞİYLE SÜLEYMAN SANİ AHUNDOV

Ayvaz MORKOÇ*

Öz

Azerbaycan'ın Sovyet ihtilalinden önceki son nesline mensup olan Süleyman Sani Ahundov, çağdaş Azerbaycan edebiyatının gelişmesine katkı sağlamış önemli müelliflerdendir. Azerbaycan Türk halkının medeni yönden gelişmesine dikkate değer katkılar sağlamış öncü şahsiyetlerdendir. Azerbaycan'da maarifçi, pedagog, çocuk edebiyatçısı, dramaturg, hikâyeci ve gazeteci kimlikleriyle tanınan Süleyman Bey, edebiyat sahasında kendisiyle aynı soyadı taşıyan Mirza Fethali Ahundov'dan farkını vurgulamak için "ikinci" anlamına gelen "Sani" mahlasını kullanır. Başta tiyatro olmak üzere hikâye ve çocuk edebiyatı sahalarında verdiği eserleriyle daha fazla dikkat çeker. Gori İlköğretmen Okulu (Müellimler Seminariyası) mezunu olan, uzun yıllar öğretmenlik ve okul müdürlüğü vazifelerinde bulunan edip, ömrü boyunca edebiyatın yanı sıra eğitim sahasında da yoğun faaliyetler sürdürür. Yeni neslin çağın gereklerine uygun biçimde eğitilmesi için çaba sarf eden Ahundov toplumdaki cahillik, eğitimsizlik, atalet, kadın hukuksuzluğu ve batıl inançlarla mücadele eder. O dönemdeki okulların ihtiyacını göz önünde bulundurarak yakın arkadaşlarıyla birlikte ortak çalışmalar yapan Süleyman Sani, zengin içerikli okul kitapları ile yıllık ders plan ve programları hazırlar. Çocuklara yönelik didaktik ve eğitici hikâyeler kaleme alır. Azerbaycan öğretmenlerinin birinci kurultayında aktif görevler üstelenen müellif, sunduğu bildiride önceden hazırladığı projeden yola çıkarak Arap alfabesinin ıslahı için teklif sunar. Bu

Geliş Tarihi/ Date Applied: 10.11.2020

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 10.02.20210

Makalenin Künyesi: Morkoç, A. (2021). "Çok Yönlü Kimliğiyle Süleyman Sani Ahundov". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 175-194.

DOI: 10.24155/tdk.2021.163

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayvazmorkoc@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9470-9656

makale çalışması ile amacımız Süleyman Sani Ahundov'un Türkiye'de layıkıyla tanıtılmasını sağlamak, hakkında yeni ilmi araştırmalar yapacak akademisyenlere öncülük etmektir.

Anahtar sözcükler: Azerbaycan edebiyatı, Süleyman Sani Ahundov, çocuk edebiyatı, dramaturg, hikâyeci.

Suleyman Sani Ahundov with His Versatile Identity

Abstract

Süleyman Sani Ahundov, who is a member of the last generation of Azerbaijan before the Soviet revolution, is one of the important authors who contributed to the development of contemporary Azerbaijani literature. He is one of the leading figures who has contributed remarkably to the civilized development of the Azerbaijan Turkish people. Mr. Süleyman, known as a teacher, pedagogue, children's literature writer, dramatist, story writer and journalist in Azerbaijan, uses the pseudonym "Sani", which means "second" to emphasize his difference from Mirza Fethali Ahundov, who bears the same surname in the field of literature. He attracts more attention with his works he has given in the fields of story and children's literature, especially in theatre. Graduated from Gori School of Elementary School Teachers (Seminar of Teachers), he worked as a teacher and school principal for many years, and throughout his life, he continues intensive activities in the field of education as well as literature. Striving for the education of the new generation in accordance with the requirements of the age, Ahundov struggles with ignorance, lack of education, inertia, superstitions and injustice against women. Taking into account the needs of the schools in that period, Süleyman Sani, who worked together with his close friends, prepares comprehensive school books and annual lesson plans and programs. He writes didactic and educational stories for children. The author, who took active roles in the first congress of Azerbaijani teachers, makes a proposal for the improvement of the Arabic alphabet based on the project he prepared beforehand. Our aim with this article is to ensure that Süleyman Sani Akhundov is properly introduced in Turkey and to lead scientists who will conduct new scientific research about him.

Keywords: Azerbaijani literature, Süleyman Sani Ahundov, children's literature, dramatist, story writer.

Giriş

1800'lü yıllarda toplumun geleceği için eğitimin değerini fark edip faaliyetlere girişen Abbasqulu Ağa Bakıhanov Gudsi (1794-1847), Mirza Fethali Ahundzade (1812-1878), Hasan Bey Melikzade Zerdabî (1837-1907) gibi öncü şahsiyetler bu yolda yoğun mücadele veriyorlardı. Yeni dönemde eğitim faaliyetlerinin düzenli ve modern metotlarla uygulamaya

geçirilmesi için çaba harcayan maarifperver realistler, eğitim sahasında da edebiyatın imkânlarından faydalanmak istiyorlardı. Diğer isimlerin yanı sıra Süleyman Sani Ahundov hem bir pedagog ve öğretmen hem de edebiyatçı kimliği ile öne çıkıyordu (Erol, 2018: 302).

Azerbaycan'da 1905 yılındaki meşrutiyet hareketi neticesinde ortaya çıkan ilham verici atmosferde, şekil ve içerik bakımından yeni bakış açılarına yönelen edipler, yaşanan hayatı gerçekçi biçimde aksettirmek istemişlerdir. Bu sebeple klasikleşmiş unsurları büyük ölçüde terk ederek, sosyalist gerçekçi bakış açısına yönelip gözleme dayalı tasvir ve tahlillere ağırlık verirler. Ortak bir gaye için çaba sarf etseler de zamanla bazı edipler metot, şekil, temel düşünce, dil ve söyleyiş biçimi gibi hususlarda farklı bir yol takip etmeye başlarlar. Onların edebiyattaki bu farklı tutumu “inkılabî-demokratik edebiyat”, “romantik edebiyat” ve “maarifperver-realist edebiyat” olmak üzere üç farklı edebiyat anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Edebiyatçılar içerisinde eğitimci yönleri ağır basan Reşid Bey Efendiyev (1863-1942), Sultan Mecid Genizade (1866-1937), Abbas Sehhet, (1874-1918) ve Abdulla Şaik Talıbzade (1881-1959) gibi ünlü isimlerin yanı sıra güçlü kalemiyle Süleyman Sani Ahundov (1875-1939) da vardır. Adları sıralanan aydınlar aile terbiyesi, okul-aile iş birliği gibi mevzuları ilk kez gündeme getirmeleri, eğitim programlarına yeni bir perspektif kazandırmaları, aynı zamanda bu meseleleri ele alan kitapları yazmalarıyla dikkat çekerler. Yeni anlayışla kaleme aldıkları kitaplarında bütün çocukların ilgi ve merakını yüksek seviyede tutmak gayesiyle ağırlıklı olarak halk kültürü kaynaklarından yararlanmayı tercih ederler. Bu başarılı faaliyetleriyle Azerbaycan edebiyatında “maarifperver realizm” edebî mektebinin daha da gelişerek ciddi manada inkişaf etmesinde tesirli olurlar (Erol, 2018: 301).

Çocuk edebiyatının önde gelen simaları arasında yer alan Ahundov, maarifperver realistler zümresi içinde aktif faaliyetleriyle dikkat çekmekteydi. Millî sorumluluk bilinciyle oluşturduğu kalem ürünlerini ağırlıklı olarak *Rehber* (1906-1907) *Debistan* (1906-1908) ve *Mekteb* (1911-1918) gibi periyodiklerde yayımlayan müellif bu tavrıyla eğitim sahasının tecrübeli isimleri arasında yerini alıyordu.

1. Süleyman Sani Ahundov'un Hayatı

Azerbaycan Türk halkının medeni inkişafında önemli katkıları olan Süleyman Sani Ahundov, Türk yurdu Karabağ'ın merkezinde yer alan ve “Karabağ'ın kalbi” olarak nitelendirilen kadim Şuşa şehrinde 3 Ekim 1875 yılında dünyaya gelir. Kırk yıllık zaman sürecinde ortaya çıkardığı kalem ürünü eserleri ve edebî faaliyetleriyle Azerbaycan'ın ünlü simaları arasın-

da yerini alır. Erken yaşta babasını kaybeden Küçük Süleyman dayısı ünlü eğitim gönüllüsü ve hayırsever Sefereli Bey Velibeyov'un (1861-1902) himayesinde sağlam bir terbiye ve akademik eğitim alır (URL1).

Süleyman Sani Bey, ailesi ve çocukluk dönemi hakkında önemli bilgiler verir (Ahundov, 2005: 427-443). Babasının evlenmeden önce üç oğul ve bir kız evlat sahibi olma hayali vardır. Baba Rızagulu Bey'in bu büyük arzusu ne tesadüftür ki aynen gerçekleşir. Zira o çocuklarına vereceği isimleri bile önceden hazırlamıştır: Kahraman, Rüstem, Süleyman ve Mahtaban. Ailenin ilk oğlu Kahraman henüz babasının sağlığında vefat eder. Süleyman Sani, kendisinin dünyaya gelmesinden iki ay sonra babasını kaybettiğini belirtir. Yetim kalan üç küçük çocuğun bakım, eğitim ve terbiyesi anne Dürnise Hanım'ın omuzlarına yüklenir. Dayı Sefereli Bey Velibeyov o yıllarda Kafkasya'daki Gori İlköğretmen Okulunun (Müellimler Seminariyası) tanınmış hocalarındandır. Bacısının yükünü hafifletmek isteyen Sefereli Bey, ailenin henüz 6 yaşında olan büyük oğlu Rüstem'i Gori şehrinde yanına alır. Kendi himayesinde Rüstem'in eğitim ve terbiyesi ile yakından ilgilenir, Tiflis'te liseye kaydettirir. O yıllarda yaşı henüz küçük olan Mehtaban ile Süleyman annelerinin yanında Ağdam şehrine bağlı Seyidli köyünde çocukluk dönemini geçirirler (URL2).

Atam Rzaqulu deyərmiş ki, mənim üç oğlum, bir qızım olacaqdır. Onlara bu adları qoyacağam: Qəhrəman, Rüstəm, Süleyman, Mahtaban. Atamın bu arzusu əmələ gəlir. Böyük oğlu Qəhrəman öz sağlığında, hələ uşaq ikən vəfat edir. Mənim təvəllüdümdən iki ay sonra özü də vəfat edir. Üç körpə uşağın pərvəriş, təlim və tərbiyəsi anam Vəlibəyova Dürnisənin öhdəsinə düşür. Dayım Səfərəli bəy Vəlibəyov (Zaqafqaziya seminariyasının (Qori) müəllimi) bacısının bu ağır vəzifəsini bir qədər yüngülləşdirmək məqsədilə böyük qardaşım Rüstəmi altı yaşında uşaq ikən, yaşadığı Qori şəhərinə aparır. Orada öz yanında hazırladıb Tiflis şəhərində gimnaziyaya qoyur. Mən də bacım Mahtabanla anamın himayəsində, Seyidli kəndində yaşamağa başladım. Seyidli kəndi indiki Ağdam şəhərinin bir hissəsidir. Uşaqlıq həyatımın böyük hissəsi bu kənddə keçmişdir. (URL2).

Küçük Süleyman, henüz 10 yaşında iken dayısının yardım ve aracılığıyla Gori İlköğretmen Okulu yanındaki iptidai mektebine öğrenci olarak kabul edilir. Ardından sınavını kazanarak girdiği Gori Müellimler Seminariyası'ndan 1894 yılında mezun olur. Bu okuldaki eğitimi sırasında Rus ve dünya edebiyatlarını derinlemesine öğrenme fırsatı bulacaktır. Öğretmenlik vazifesine Bakü'de başlayan Ahundov, önce öğretmenlik, sonra uzun yıllar müdürlük yapar. Öğretmenlik yıllarında Abdulla Şaik (1881-1959), Sultanmecid Genizade (1866-1937), Mirza Elekber Sabir (1862-1911) gibi aydın edebiyatçı ve eğitimci isimlerle birlikte halkın yükselmesi yolunda çalışırken pek çok zorlukla mücadele eder. Zengin ve çok yönlü sanat yara-

tıcılığına sahip olan ve Mirza Fethali Ahundzade'nin öncülük ettiği realist edebî mektebin fikrî zemininde yetişen Süleyman Sani Bey, eserlerini maarifperver-realist edebiyatın ilkeleri doğrultusunda verir.

Süleyman Sani Ahundov üzerinde araştırmalar yapıp edibin *Seçilmiş Eserleri* kitabını yayıma hazırlayan Nadir Velihanov, dikkate değer açıklamalar yapar. Azerbaycan realist nesrinin önemli temsilcilerinden olan eğitimci-yazar Ahundov'un 40 yıl kadar süren edebî faaliyetleri olduğunu, demokrat ve sanatkâr kişiliğiyle 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyat tarihinde haklı bir şöhret kazandığını söyler.

Azərbaycan realist nəsrinin böyük nümayəndələrindən olan maarifpərvər yazıçı Süleyman Sani Axundov 40 illik yaradıcılıq yolu keçmişdir. M. F. Axundovla başlanan nəsr və dramaturgiya yolunu davam etdirən N. Vəzirov, Ə. Haqverdiyev, C. Məmmədquluzadə kimi böyük yazıçılar sırasında Süleyman Sani orijinal bir yer tutur. Həm ictimai, həm də ədəbi fəaliyyəti ilə o, böyük demokrat, yorulmaz maarifçi, istedadlı sənətkar kimi XX. əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şöhrət qazanmışdır (Velixanov, 2005: 4).

Okul ve eğitim sahasındaki çabalarının yanı sıra halkın aydınlatılması ve çağdaşlaşması için türlü faaliyetlerde bulunan Süleyman Sani, diğer çalışmalarıyla eş zamanlı biçimde edebiyat sahasında da kalem oynatarak güçlü eserler verir. Gençlerin çağın gereklerine göre eğitim alması, cahilliğin yok edilmesi için gayret sarf eder. Okulların ihtiyacına binaen modern içerikli ders kitapları, yıllık ders programları hazırlar. Ayrıca okul çağındaki çocukların yaş gruplarına uygun eğitici mahiyette hikâyeler yazar. Eğitim konusundaki yayınlarıyla bilinen *Mekteb* (1911-1920) ve *Debistan* (1906-1908) dergilerine yazılar gönderir.

2. Eğitimci Kimliği

Çarlık Rusyası'nda 1905 yılındaki meşrutiyet hareketinden sonra Süleyman Sani'nin edebî faaliyetlerinde yoğunlaşma ve farklı türlere yönelme görülür. Bu doğrultuda 1905 yılında matbaa yüzü gören *Gonaglık*, *Kövkebe-i Hürriyet* ve *Yuhu* hikâyeleri toplumda köklü değişimleri ön gören örneklerdir. Masal havasında kaleme alınmış *Gorhulu Nağillar* üst başlığı taşıyan eserleri yazıldığı günden başlayarak günümüze değin çocuk eğitiminde kullanılan zengin kaynak niteliği taşımaktadır. Süleyman Sani Ahundov, döneminin diğer yenilikçi aydınları gibi toplumun gelişmesi, halkın medeni yönden yükselmesi, aile kurumunun itibarının artırılması, kadın hak ve özgürlüklerinin elde edilmesi konularına hususi kıymet vermiştir. O, çağdaş toplum hayatını aksettiren ve çocuk eğitimini öne çıkaran piyes ve hikâyeleriyle Azerbaycan edebiyatında kendine özgü bir yer edinmiştir.

Ömrü boyunca Azerbaycan'ın eğitim sorunlarına kalıcı çözümler bulmaya çalışan Süleyman Sani Bey, başta ilkokullar olmak üzere ülkenin bütün eğitim kurumlarında ders kitaplarının yetersizliğini ısrarla dile getirir. Her biri hem eğitimci hem de edebiyatçı olan Firidunbey Köçerli (1863-1920) Reşid Bey Efendiyev (1863-1942), Sultan Mecid Genizade (1866-1942), Abdulla Şâik (1881-1959) gibi kıymetli isimlerle beraber millî ders kitapları tertip edip neşretme seferberliğine katılır. (Morkoç, 2018: 331) Azerbaycan'da velut bir edip olarak çalışmalarını yoğun biçimde devam ettiren, genç yaştan itibaren toplumda eğitimin itici bir güç olduğunu savunan Firidun Bey Köçerli gibi Süleyman Sani Ahundov da medeni yükselişin ancak eğitim sayesinde gerçekleşeceğine inandığını söyler. Bu amaçla Azerbaycan'da hem millî edebiyatın hem de millî eğitimin ilerlemesi için büyük gayret gösterir (Morkoç, 2017: 250).

1906 yılında tertiplenen Birinci Azerbaycan Öğretmenler Kurultayı'nın hayata geçirilmesinde etkin görevler üstlenen yazar, sunduğu bildiride Arap alfabesinin ıslahı için teklifte bulunur. Aynı kurultayda öğrencilerin her seviyedeki eğitim kademelerinde ders kitap ve programlarının Azerbaycan Türkçesiyle yazılması gerektiğini ileri sürer. Çocuk psikolojisi ve pedagoji sahalarında engin deneyimi olan Ahundov, onların duyarlılıklarını, ilgi ve beklentilerini yakından bilen bir eğitimcidir. Görev yaptığı eğitim kurumlarında binlerce öğrencinin sevgisini kazanmayı başarmıştır. Bununla birlikte yenilikçi fikirleri, sahip olduğu ansiklopedik bilgileri, ciddiyeti, samimiliği ve çalışkanlığı ile o zamanki Azerbaycan Türk toplumunda saygı duyulan itibarlı bir isim hâline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'da yönetimi ele aldığı 1920 yılından itibaren yeni hükûmet tarafından kendisine arka arkaya vazifeler verilir. Aynı yıl 25 yıllık arkadaşı Neriman Nerimanov'un (1870-1925) talebi doğrultusunda Karabağ Millî Eğitim Müdürü olarak atanmasının ardından yoğun çalışmalara girişir. Hem Karabağ'da, hem de günümüzde Ermenistan işgali altındaki Zengezur'da okul, çocuk evi, kulüp ve kütüphane gibi eğitim kurumlarının açılmasını, insanların bunlardan verimli biçimde yararlanmasını sağlar (Velixanov, 2005: 5).

Ahundov, 1908 yılında Abdulla Şaik, Mahmud Bey Mahmutbeyov (1863-1923) ve diğer yenilik taraftarı maarifçilerle birlikte Azerbaycan eğitim tarihinde önemli bir kilometre taşı kabul edilen ilkokul 2. sınıflar için Türkçe ders kitabı hazırlar. Esere katkı sağlayan müellifler okuma-yazmayı yeni öğrenmiş olan öğrencilere eğitimle ilgili bilgileri sade, açık ve anlaşılır bir dille vermeyi hedeflemişlerdir. (Velixanov, 2005: 4)

Süleyman Sani Bey, 1922 yılında bu kez Mahmud Bey Mahmudbeyov, S. Ebdürrehmanzade, F. Ağazade, E. Efendizade gibi isimlerin ortak

katkılarıyla *Yeni Türk Elifbası* adlı ders kitabını uzun çalışmalar sonunda hazırlar. Aynı yıl Azerbaycan şair ve yazarlar ittifakının başkanlığına seçilir. 1923'ten itibaren yayın hayatına başlayan *Maarif ve Medeniyet* ile *Şerg Gadını* dergilerinde yaşanan dönemin toplumsal problemlerini; talim, terbiye ve eğitim sorunlarını dile getiren hikâyeler kaleme alır.

Ahundov 1923 yılında okullardaki yüz yüze eğitimin dışında kalan yaşı büyük Azerbaycan vatandaşları için de önemli bir çalışma yapar. Görevli olduğu okuma kitapları komisyonun titizlikle hazırladığı eserler Bakü'de Azernesr Yayınları arasında basılır. Eğitime gönül vermiş müellifin özverili çalışmalarını yakından takip eden Azerbaycan Merkezi İcraiye Komitesi 1932 yılında eğitim ve edebiyat ile sosyal ve medeni alanlardaki başarılı çalışmalarını göz önünde bulundurarak onu "emek kahramanı" unvan ve ödülüne layık görmüştür (Velixanov, 2005: 5-6).

3. Tiyatrocu Kimliği

Süleyman Sani Ahundov, ömrü boyunca halkın cahillikten kurtulması, çocuk ve gençlerin çağdaş eğitim alması için çalışmıştır. Eserlerini kaleme alırken realist edebiyatın ilkelerine uygun biçimde hareket etmiştir. O yıllarda toplumdaki gerilik ve bilgisizliğe karşı mücadelede tiyatronun büyük katkısı olduğunu düşünmektedir. Buradan yola çıkarak *Tamahkâr* (Ahundov, 2005: 15) piyesini yazmıştır. Eserde insan tabiatının olumsuz niteliklerinden olan cimriliği alaysı bir dille ve mizahi tablolarla anlatır.

Azerbaycan edebiyat dünyasında Süleyman Sani Bey'i geniş halk kitlelerine tanıtan eserinin *Tamahkâr* komedisi olduğu söylenebilir. Bu piyesini Mirza Fethali Ahundzade'nin *Hacı Gara* komedisinin tesiri ile 1899 yılında yazdığı bilinmektedir. Komedi Azerbaycan Türk toplumunda gözlenen türlü sosyal problemler, cimrilik, tamahkârlık, kadın hukuksuzluğu gibi konular tenkit hedefine yerleştirilmiştir. Yeni nesle umut aşlamak isteyen edip, piyes aracılığıyla gençleri hayat gerçeklerini kavrayıp fedakârlık yapmaya davet eder. Azerbaycan edebiyatında yayımlandığı tarihten itibaren ses getirerek zamanla klasik eserler arasında yerini alan *Laçın Yuvası*, *Garanlıgdan İşığa*, *Şahsenem ve Gülperi*, *Seadet Zehmetdedir*, *Molla Nesreddin Bakı'da*, *Eşg ve İntikam* gibi piyesleri bulunmaktadır (URL 3).

Ahundov, *Tamahkâr*'daki cimri karakterini, Azerbaycan Türklerinin 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarındaki şartlarına uygun biçimde kurulumuştur. O yıllarda Azerbaycan toplumunda kapitalist ilişkiler çoğalmış, para ve sermaye hareketleri artmıştır. *Tamahkâr*'ın başkişisinin en büyük isteği ne pahasına olursa olsun bir an önce zenginleşmektir. Varlıklı olma ihtirası onun psikolojisini bozarak ruh hâlini altüst etmiştir. Para, âdeta

onun taptığı bir nesne hâline gelmiş, servetini bir an önce artırmak için her yolu mübah görmeye başlamıştır. Bu sırada türlü rezaletlere yol açtığı görülür.

Paraya olan aşırı düşkünlüğü sebebiyle eser başkışisi Hacı Murad, zaman içinde olumlu insani niteliklerini yitirerek hepsi birbirinden kötü gayriahlaki davranışlar sergilemeye başlar. Onun bu hâle gelmesinde aile büyüklerinin tesiri vardır. Kendinden önceki aile büyükleri gibi gittikçe para düşkünü olmuş, ahlak dışı hareketlerle zenginleşmeye yönelmiştir. *Tamahkâr*'da Süleyman Sani'nin burjuva toplumunun gerçek ve tipik cimri karakterini başarıyla canlandırdığı görülür. Henüz genç yaşta iken yazdığı bu piyes, Ahundov'un hayatı yakından tanıdığını, ince ve hassas bir gözlemci olduğunu, realist bakış açısına sahip olduğunu gösterir. *Tamahkâr*, müellifin ilk dram örneği olmasına rağmen olgun ve başarılı bir eser olarak dikkat çeker. Edip, ilginç bir tamahkâr şahıs örneği olan Hacı Murad'ı, tiyatro eseri içinde gerçekçi sahnelerle aksettirerek toplumdaki cimri zümresinin tipik örneği olarak sunar. Başka bir ifadeyle paranın esiri olmuş Hacı Murad'ı tamamen olumsuz karakter yapısıyla gözler önüne serer.

Haram yoldan kazandığı zenginliği yanında çalışanlardan, hatta öz kızından gizleyen Hacı Murad, Mirza Fethali Ahunzade'nin Hacı Garası ile Moliere'nin Harpagon'na benzer. Ancak, Hacı Gara ile Harpagon'dan kısmen farklı nitelikleri bünyesinde barındıran Hacı Murad, zaman zaman kendine özgü olumsuz karakter özellikleri de gösterir.

Ahundov, *Tamahkâr*'dan sonra *Dibdat Bey* (Axundov, 2005: 47) ile *Türk Birliyi* (Axundov, 2005: 160) adlarını taşıyan küçük piyesler yazar. Sovyet öncesi Azerbaycan Türk toplumunu eleştiri hedefine koyduğu bu eserlerini 1906 yılında yayımlar. Bu eserlerde ağırlıklı olarak ikiyüzlülük, şöhret düşkünlüğü, kendini beğenmişlik, vurdumduymazlık, miskinlik gibi mevzular ön plandadır. Edip, sözü edilen eserlerin adlarını belirlerken bilinçli olarak isim sembolizasyonu yapmıştır. *Türk Birliyi*'nde şehirli Müslümanlar arasındaki düşmanlık, dünya görüşü farklılıkları ve meslek meselelerindeki anlaşmazlıklar tasvir edilmiştir.

Piyesin başkışisi olan, şan şöhret düşkünü Heydergulu Ağa, "millet meclisi" olarak da bilinen Çar Duma'sına seçilmek için âdeta can atmaktadır. Bunu sağlamak için türlü yanlış tavırlar sergilemeye başlamıştır. Edip, bu örnekte ahlaka aykırı hareketlerde bulunan, yalancılık ve sahtekârlık yapan Heyderqulu Ağa'yı eleştiri hedefine yerleştirir. Tek perdelik *Dibdat Bey* komedisinde ise Sefdergulu Bey'in milletvekili seçilmek için başvurduğu türlü oyunları anlatır. Amacına ulaşmak için dengesizce hareketlerde bulunan eser başkarakteri, zamanla bütün varlığını kaybeder. Süleyman Sani Bey, *Tamahkâr*'da olduğu gibi *Dibdat Bey* piyesinde de bey, yardım-

cı ve hizmetçi gibi şahısların konuşma şekli ve üslubunu başarıyla tasvir eder. Hizmetçi taifesinden Nebi, Cebi ve Ovanes gibi şahısların konuşma biçimlerini vermekle kalmaz, üst gelir grubuna mensup ağaların amaçsızca hareketlerini, kumara ve şöhrete olan düşkünlüklerini tablolar hâlinde tasvir eder. Eser karakterleri olan Mehdi Bey, Veli Bey, Rüstem Bey ve Şaşa Bey tarafından alay konusu hâline getirilen Sefdergulu Bey, şahsi menfaat ve ünlü olma hastalığı yüzünden gülünç hâllere düşer. Ahundov hadiseleri Mola Nasreddin mizah dergisinin anlayışı doğrultusunda sosyal demokrat bakış açısı ile canlandırır.

Ahundov'un Sovyet ideolojisini bütün nitelikleriyle aksettiren ilk tiyatro eseri olarak kabul edilen *Laçın Yuvası*'nda (Axundov, 2005: 65) halkın çıkarlarını her şeyden üstünde tutan bir eser başkarakterini dikkat çekmektedir. Piyeste Bolşeviklerin Menşeviklere karşı sürdürdüğü keskin mücadele gözler önüne serilmiştir. Toprak sahibi Emiraslan Ağa ile Cahangir'in mücadelesi esasen karşıt fikirlerin çarpışmasıdır. Eski ile yeni sistemin tezatlarını tiyatro eserinde canlandırarak Süleyman Sani başarılı bir sanatkârlık örneği göstermiş olur. Dramın sonunda yeni Sovyet düzeninin eski düzene karşı sağladığı üstünlük bilhassa vurgulanmaktadır.

Süleyman Sani Bey'in Sovyet inkılabını konu alan piyesleri *Çerh-i Felek* (1921), *Garanlıgdan Işığa* (1921), *Eşg ve İntikam* (1922) adlarını taşır. Komedi tarzındaki tiyatrolarını ise *Molla Nesreddin Bakı'da* (1921), *Şahsenem ve Gülperi* (1921), *Bir Eşgin Neticesi* (1922), *Yeni Heyat* (1922) isimleriyle kaleme almıştır (Velixanov, 2005: 7).

Dönemin Sovyet anlayışının taleplerine uygun biçimde yazılmış olan *Çerh-i Felek* (Axundov, 2005: 112) piyesinin tenkit mevzuu ihtilal öncesi-nin istismarcı zümresidir. Müellif, Çarlık döneminde çok güçlü pozisyonunda bulunan bu zümrenin yoğun mücadele ile alt edildiğini, yok edildiğini semboller kullanarak gösterir. Eserde emekçi kesimin galibiyet kazanmış temsilcisi olarak Bahadır karakterini öne çıkarır. Edibin dikkat çekici diğer bir piyesi *İki Yol*'dur. Eski-yeni çatışması ekseninde ilerleyen eser yeni kurulmakta olan Sovyet düzeninin müspet hususiyetlerini öne çıkarma gayretiyle yazılmıştır. Aydın ve idealist bir aktör olan eser başkarakterini Memmed, özgür ve doğal olan sevgiyi savunan bir gençtir. Toplumun yükselip ilerlemesi için kullanılacak en mühim vasıta olarak gördüğü tiyatroya yüksek kıymet vermektedir. Piyeste Memmed, halkın eğitimi, medeni yönden ilerlemesi yolunda sürdürdüğü çalışmalara ket vuranlara karşı yoğun mücadele sergilemektedir.

Eski-yeni karşıtlığı üzerine inşa edilen *Eşg ve İntikam* (Axundov, 2005: 174) piyesi realist bakış açısıyla kaleme alınmış 5 perdelik bir faciadır. Sovyet sisteminin öncesi ile sonrasının keskin çizgilerle mukayese edildiği

eserde Azerbaycan toplumunu derinden sarsan zararlı örf ve âdetler tenkit hedefine konulur. Piyeste gaddar toprak ve sermaye sahiplerinin kendi eski düzenlerini sürdürmek için yaptıkları bariz hukuksuzluklar eser bütünlüğü içinde sergilenir. Kitapta Şahbaz Bey adalet fikrinden yoksun zalim ve zengin kesimi, Hacer Hanım temel hak ve özgürlüklerden mahrum yoksul kesimi temsil eder. Eserde Şahbaz Bey'in aşırı para düşkünlüğünün zamanla aileyi uçuruma sürüklediği hadiseler zinciri gerçekçi tablolar hâlinde gözler önüne serilmiştir.

4. Hikâyeci Kimliği

Çarlık Rusyası'nda 1905 yılında ortaya çıkan Meşrutiyet hareketi pek çok Türk dünyası edibinde olduğu gibi Süleyman Sani Ahundov'un da fikirlerinde değişiklik meydana getirir. Bilhassa 1905 sonrasında eserlerinde ele aldığı konu yelpazesi epeyce genişler. Fikir ve üslup hususiyetlerinde müspet gelişmeler görülür. Süleyman Sani Bey, 1936 yılında yayımlanan "Galib Maksim Gorki" başlıklı makalesinde gençlik yıllarında iki önemli ismin edebî tesiri altında kaldığını, bunlardan ilkinin Lev Tolstoy (1828-1910) ikincisinin Maksim Gorki (1868-1936) olduğunu belirtir. Lev Tolstoy'un dinî mevzulara düşkünlüğünün fazla olması sebebiyle zamanla ondan uzaklaştığını söyler. 1905 Meşrutiyet hareketi atmosferinin kendisini Tolstoy'dan tamamen farklı bir mecraya yönlendirerek Maksim Gorki'nin edebî takipçisi hâline getirdiğini vurgular. "*Gençliyimde iki büyük sima tesiri altında xeyli qaldım. Bunlardan biri Lev Tostoy, diğeri Maksim Qorki idi. Lev Tolstoy'un Allahperestliyi ruhuma uymadığına göre getgede ondan uzaqlaşdım. 1905. il inqılabı bilmerre meni Tolstoy'dan uzaqlaşdırıb, Maksim Qorki'nin tutduğu yola saldı.*" (Yavuz-Ülgen, 2008: 310).

Ahundov'un 1905'te matbaa yüzü gören ilk hikâyeleri *Gonaglıg, Kövkebe-i Hürriyet* ve *Yuhu*'dur. Rusya'da 1905 yılındaki meşrutiyet hareketinin hemen akabinde oluşturulmuş bu örneklerde konu, şekil ve üslup özellikleri Azerbaycan edebiyat dünyası için epeyce yenidir. Tiyatro eserlerinde olduğu gibi hikâyelerde de yeni Sovyet ideolojisinin temel niteliği olan inkılapçı anlayışın izleri görülür. Dikkatli gözle bakıldığında Süleyman Sani Bey'in *Kövkebe-i Hürriyet* ve *Yuhu*, adlı hikâyeleri ile Maksim Gorki'nin romantik üsluplu hikâyeleri arasında epeyce benzerlik bulunduğu görülür. Müellif *Kövkebe-i Hürriyet*'te (Axundov, 2005: 241) o yıllarda baskı ve zulme maruz kalan insanların Çarlık Rusyası'na karşı giriştiği özgürlük mücadelesini anlatır. Tahkiyeli eser formunda kaleme alınmış olan bu küçük hacimli kitap, efsanelerden izler taşır. Eserde anlatıldığına göre kuzeyde yaşayan büyük bir halk vardır. Uzun yıllar boyunca hukuksuz uygulamalardan nasibini fazlasıyla alan bu insanlar, henüz 18 yaşına bile gelmeden yaşlanmaktadır. Bir masal havasında anlatılan hikâyede halk bu

kısır döngüye çare bulmaya çalışmaktadır. Çözüm ise zalim ve istismarcı sınıfı temsil eden devlere karşı topyekûn mücadeledir. Tüm halkın ortak çabasıyla özgürlük yıldızının önündeki kara bulutlar kovularak neticede huzur ve mutluluğa birlikte kavuşulur. Rusya'daki Meşrutiyet hareketinin hemen akabinde matbaa yüzü gören bu hikâyeler Süleyman Sani Bey'in sanatçı şahsiyetinin olgunlaşmasında yeni bir merhale kabul edilir. Edip, hikâyeler aracılığı ile halkı eğitmenin yanı sıra esasen onlara Sovyet anlayışını sempatik göstermek çabasıdır.

Yazıldığı yıllarda ilgiyle okunmuş hikâyelerden biri de *Tutu Guşu*'dur. (Axundov, 2005: 245) Müellif, hikâyede kendi kimlik ve şahsiyetini muhafaza edemeyip taklitçilik seviyesinde kalanları ve kendi ana diline üvey evlat muamelesi yapanları menfi bir yaklaşımla tenkit etmektedir. Aynı şekilde millî, manevî değerlerini hor ve hakir görenleri taklitçiliğiyle ünlenmiş bulunan ve diğer adı papağan olan tutu kuşuna benzetir.

Kurguladığı yetkin örneklerle Azerbaycan çocuk edebiyatının şekillenip gelişmesinde de küçümsenmeyecek katkıları bulunan Ahundov, hikâyelerinde şekil, kompozisyon ve mevzu bakımından tekdüzeliğe izin vermez. Eserlerinin akıcı, merak uyandırıcı ve ilgi çekici olması için çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Kaleme aldığı ilk hikâyeleri dikkatli gözle incelendiğinde bunların her birinin kendine mahsus hususiyetler taşıdığı görülür. Ne ilginçtir ki, *Kövkeb-i Hürriyet* masal tarzında, *Yuhu* (Axundov, 2005: 243) rüya şeklinde, *Gonaglıg* (Axundov, 2005: 244) ise karşılıklı konuşma biçiminde yazılmıştır.

Süleyman Sani, "Hökümetin Sütunu Kimdir?" sorusu ile başladığı *Gonaglıg* adlı hikâyesinde bu soruya toplumun çeşitli kesimleri tarafından verilen cevapları sıralar. Bey, âlim, din adamı, tüccar, zabıt gibi meslek sahipleri kendilerini devletin temel direği olarak gösterirler. Zümre temsilcilerinin konuşmaları Ahundov'u tatmin etmez. Asıl tesirli ve vurucu izahı emeğiyle geçinen yaşlı bir köylünün ağzından yapar: "Ey ağalar, doğrusunu söylemek gerekirse hükümetin temel direği biz köylülerle birlikte kan ter içinde çalışan işçilerdir." der. Köylüler ekip biçmezse, tabii olarak işçiler çalışamaz, sonuçta hükümet yaşayamaz. "*Ey Ağalar düzünü axtarsanız, hükümetin sütunu biz kendlilerle, o qan ter içinde yük taşıyan fehlelerdir. Biz ekmesek, biçmesek, onlar da işlemese, hêç bir hükümet yaşayabilmez.*" (Yavuz-Ülgen, 2008: 311).

Ahundov'un kaleminden çıkan *Gan Bulağı* (1923), *Ümid Çırağı* (1923), *Cehalet Gurbanı* (1923), *Ne Üçün* (1915), *Tebrik* (1925), *Sona Hala* (1926), *Namus* (1926), *Mister Grey'in Köpeyi* (1927), *Son Ümid* (1927), *İki Dost İki Düşmen* (1927), *Genc Maşinistka ve Goca Yazıcı* (1935) hikâyeleri Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan sonraki yeni anlayışın ilk örnek-

leridir. Açık ve anlaşılır ifadelerle yüklü bu hikâyelerde topluma zararlı örf ve adetler, batıl inançlar, kadın hak ve özgürlükleri, kadının toplum hayatına katılması, eski-yeni mücadelesi gibi meseleler belirgin biçimde kendini gösterir (Velixanov, 2015: 11).

Edibin hikâyeleri ele aldığı zaman bakımından “geçmiş” ve “hâlihazır” dönemleri olmak üzere başlıca iki gruba ayrılabilir. Her iki gruptaki örneklerde de halkçılık fikri daima ön plandadır. Bilhassa eski dönemleri ele alan hikâyelerde okuyucuyu düşündüren ve muhakeme yapmaya yönlendiren hüzünlü bir lirizm görülür. Canlandırılan lirik karakterin duygu ve düşünceleri, hayatının can alıcı bölümleri açık ifadelerle yansıtılır. Gerek *Cehalet Gurbani*, gerekse *Ümid Çırağı* hikâyelerinde temel hadise ve gelişmeler lirik duygular eşliğinde anlatılır. Bu hikâyelerde oluşturulan lirik atmosferde toplumsal düşünce ve duyguların uyum içinde olmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Yazar, gerek sevgi kavramını gerekse siyasi gelişmeleri anlatırken başvurduğu lirizmi, didaktik içerikli olan eğitim temalı hikâyelerde de kullanır. Kan davasının ve kuşaklar boyu süren düşmanlıkların topluma verdiği zararları dile getiren *Gan Bulağı* hikâyesinde Süleyman Sani Bey, karşılıksız saf sevginin değerini vurgular. Yine aynı şekilde emeğiyle geçimini temin eden insanların zorlu hayatını aksettiren *Ne Üçün* hikâyesinde siyasi lirizm unsurlarını yoğun biçimde kullanır (Velixanov, 2005: 11).

Süleyman Sani Bey, Gorhulu Nağıllar üst başlığını taşıyan silsile hâlinde 5 hikâye kaleme almıştır. Bu eserler Azerbaycan realist edebiyat tarihinde mühim bir yer tutmaktadır. Konularını Azerbaycan Türk toplumunun hayatından alan hikâyelerin ana ekseninde daima çocuklar bulunmaktadır. *Ehmed ve Meleyke*, *Abbas ve Zeyneb*, *Nureddin*, *Garaca Gız*, *Eşref* adlarını taşıyan eserlerde çocukların akademik bilgilerle donatılması ve terbiyesi hususları ele alınmıştır. İsmi zikredilen hikâyeler ilk kez çocuk eğitimi konusunda ün kazanmış *Mekteb* adlı dergide 1912-1914 yıllarında yayımlanmıştır. Hikâyelerin dört tanesi okumayı, terbiyeyi ve çağdaş eğitimi çok seven Hacı Semed adlı şahsın dilinden masalsi bir üslupla anlatılır. Bu küçük hacimli kitaplar Hacı Semed’in oğlu Memmed ile kızı Fatma’ya daha önce sözlü olarak anlattığı hikâyelerin yazıya geçirilmiş hâlidir. Eski zamanlardaki insanların hayatlarından alınmış bu örneklerde çocukları terdirgin eden ve korkutan hadiseler nakledildiği için *Gorhulu Nağıllar* adını taşımaktadır (Mir Celal - Hüseyinov F. 1982: 245).

Ehmed ve Meleyke (Axundov, 2005: 335) hikâyesinin ana ekseninde Nureddin adlı fakir bir adam ile onun ailesi yer alır. Büyük miktarda paraya ihtiyacı olan Nureddin, hanımı ile Ahmed ve Meleyke adlı çocuklarını köyde bırakarak şehre gider. Amacı çalışarak ailesinin geçimini temin

edecek kadar para kazanmaktır. Onun beklenmedik zamanda ölümü zaten yoksul olan aileyi daha da zor durumda bırakır. Ahundov, bu hikâye aracılığıyla Sovyet dönemi öncesi feodal toplum yapısının menfi tablolarını aktirmiştir. Edip, açlık ve sıkıntı sebebiyle meleklerden yardım bekleyen Hatice ve onun çocuklarına karşı okuyucuda merhamet hisleri uyandırır. Zor durumdaki ailenin yardımına Seyyah Cemaleddin koşar. Böylece türlü sıkıntılara düşer olmuş insanlara yardım eli uzatmanın bir insanlık görevi olduğu hatırlatılır.

Süleyman Sanî, *Abbas ve Zeyneb* (Axundov, 2005: 339) hikâyesinde cahillik ve eğitimsizliği büyük hataların kaynağı olarak gösterir. Hikâyede cahil ve tutucu bir adam olan Sefer, kardeşinin intikamını almak için uğraşmaktadır. İntikam alma hırsı yüzünden bir köyün viraneye dönmesine, Abbas ve Zeynep adlarındaki iki kardeşin bir hiç uğruna ölmelerine sebep olur. Hadiseleri nakleden Hacı Semed ve çocukları bu korku dolu hikâyelerin ortak sembolleridir. Abbas ile Zeynep'in dış görünüşünü az sayıda kelime ve bir ressam titizliğiyle tasvir eden edip, çocuk karakterleri sevgi dolu kelimelerle anlatır. *Gorhulu Nağillər*'de okul eğitiminin ve sağlam aile terbiyesinin toplumun geleceğini şekillendiren önemli amiller olduğunu vurgular.

Günümüzde Azerbaycan ders kitaplarında örnek eserler arasında okutulan *Nureddin* (Axundov, 2005: 344) hikâyesi içerdiği muhteva ve ibret yüklü mesajlarıyla dikkat çekicidir. Hacı Nesir ile eşi Helime çocuk sahibi olmak istemelerine rağmen uzun yıllar bu arzularına nail olamamış bir çifttir. Üzüntüyle yüklü sancılı sürecin ardından dünyaya gelen oğullarına Nureddin adını verirler. Şükür borçlarını eda etmek için mağdur ve ihtiyaç sahibi insanlara hayır hasenat yaparlar. Ticaretle uğraşan Hacı Nesir, yolda yürürken servet tutarındaki parasını hırsızlara kaptırmış üzgün bir adamla karşılaşır. Samimi sözlerinden etkilenen Hacı Nesir, hiç tereddüt etmeden adama kaybettiği miktar kadar para vererek onu sevindirir. Mağdur adam yeni doğmuş çocuk sahibi olduğunu öğrendiği Hacı Nesir'e bir hediye verir. Bu Sadi'nin *Gülistan* adlı kitabının muska şeklindeki küçük hâlidir.

Üşütüp hastalanan ve bir türlü iyileşemeyen Halime çok sevdiği oğlu Nureddin'in adını sayıklayarak ruhunu teslim eder. Nureddin çocuksu düşüncenin bir sonucu olarak annesinin ölmeyip uzun bir uykuya daldığına, bir süre sonra yeniden uyanacağına inanmaktadır. Uzun zaman reddetse de bir süre sonra annesinin vefatını kabul etmek zorunda kalır. Annesinin hayali gözlerinin önünden bir türlü gitmeyen Nureddin'in psikolojisi gün geçtikçe kötüleşmektedir. Okuldaki başarılı öğrenci gitmiş, yerine üzüntülü ve dalgın bir çocuk gelmiştir. Oğlunun durumuna çok üzülen Hacı Nesir, bir çözüm yolu bulmaya çalışmaktadır. Nureddin'in anne şefkatiyle

büyümesini arzulayan baba, fakir ve merhametli bir hanımla evlenmeye karar verir. Yakın arkadaşlarının tavsiyesiyle zaruret içinde yaşayan bir ailenin kızıyla evlenir. Gülperi adındaki bu hanım art niyetli olmanın ötesinde kötü karakterlidir.

Kısa sürede yeniden evlenen Hacı Nesir'in annesini çok çabuk unuttuğunu ve hatırasına saygısızlık ettiğini düşünen Nureddin, babasına içten içe darılmıştır. Nureddin'in pek hoşlanmadığı yeni hanım vakit geçirmeden menfi yüzünü gösterir ve ona zulmetmeye başlar. İnce düşünceli, iyi niyetli Nureddin kendisine yapılan türlü eziyetleri gizleyerek babasına söylemez. Bir gün Gülperi'nin Nurettin'i dövdüğüne tanık olan Hacı Nesir derinden sarsılır. Zaten ticaret hayatında kötü günler geçirmektedir. Gülperi'nin oğluna kötü davranmasına bir türlü tahammül edemeyen Hacı, kalp krizinden vefat eder. Artık evde Nureddin'i koruyup kollayan, anne şefkati gösteren tek insan evin hizmetçisi Bahar'dır.

Gülperi, Hacı Nesir'den kalan mirası ele geçirmek için gizli plan yapmakta, uygun fırsat kollamaktadır. Buna engel olarak gördüğü Bahar'ı işten kovmak için türlü hileler peşindedir. Hazırladığı plana göre yaz tatilinde Nureddin'i de yanına alarak köye gidecek, önceden hazırladığı senaryo gereğince mirası üzerine geçirecektir. Köyde hırsızlıkla nam salmış Emiraslan aracılığı ile kötü emelini gerçekleştirme planı yapmaktadır. Bu amaçla babasının şiddetle karşı çıkmasına rağmen kötü karakterli Emiraslan ile evlenir. Kanuna göre Nureddin'e kalan mirası ele geçirebilmek için Gülperi ile Emiraslan onu öldürüp hadiseye kaza süsü vereceklerdir. Bu planı öğrenen Nureddin evden kaçır. Başından bazı kötü hadiseler geçtikten sonra şefkat ve merhamet sahibi Rahim ile karşılaşır. Rahim, Hacı Nesir'in zor durumda iken karşılıksız yardım ederek çalınan parasını tamamladığı adamdır. Çocuksuz olan Rahim ve hanımı Rahime öksüz ve yetim kalmış bulunan Nureddin'i evlat edinirler. Hikâyenin sonunda anne babasının vaktinde yardımda bulunduğu insanlar Nureddin'i zor durumdan kurtarırlar. Burada "iyiliğe karşılık iyilik" fikri bir kez daha öne çıkar. Öksüz ve yetim bir çocuğun hayatının ele alındığı *Nureddin* hikâyesi toplumun fakir kesiminin hayatını aksettirmesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Yazar "İyilik yap denize at, balık bilmezse halik bilir." atasözünü okuyucuya ders ve ibret örneği olarak sunmuştur. Edibin örnek öğrenci olarak gösterdiği Nureddin, gerçek aile terbiyesi almış bir çocuktur. Çocuğun hem annesi, hem de babası eğitime önem veren aydın fikirli insanlardır. Küçük yaşta ebeveynini kaybeden Nureddin'e kötü hayat şartları büyük sıkıntılar yaşatmıştır.

Nureddin hikâyesinde eski eğitim sistemi ile Sovyet sonrası yeni eğitim sistemi dikkatli bir bakışla mukayese edilir. Mahalle mektebi olarak

bilinen ve Azerbaycan’da “mollahane” olarak adlandırılan okullardaki eğitimin çağın gerisinde kaldığı vurgulanır. Yine aynı hikâyede müellif kırsal kesimin doğal güzelliklerini çarpıcı ve etkili sahnelerle göz önünde canlandırılabilen tablolar şeklinde tasvir etmiştir.

Süleyman Sani Bey’in *Ehmed ve Meleyke, Abbas ve Zeyneb, Nuredin, Eşref* hikâyelerinin kompozisyon yapısı birbirine çok benzemektedir. Zira 4 hikâyede de hadise ve entrikalar aynı kişinin ağzından aktarılır. Ne ilginçtir ki korkulu hadiseleri dinleyenler de yine aynı çocuklardır. Hikâyelerin ortak anlatıcısı Hacı Samed, Süleyman Sami Bey’i temsil eder. Hikâyelerde yoksul çocukların çeşitli vesilelerle içine düştükleri acılı durumlar Hacı Samed tarafından insancıl duygular eşliğinde tasvir edilir.

Ana ekseninde çocukların yer aldığı diğer bir hikâye *Garaca Gız*’dır (Axundov, 2005: 379). Kafkasya’daki şehirlerden birinde ailesiyle beraber yaşayan Tutu isimli kız depresyonda anne ve babasını kaybeder. Yasemen adlı merhamet sahibi çingene (qaraçı) bir kadın ona sahip çıkar. Epeyce koyu bir ten rengine sahip olan Tutu’ya Garaca Gız ismini verir. Güzel raks edip şarkılar söyleyen Tutu, aynı zamanda kaval çalıp para kazanmaktadır. Yasemen’in kötü karakterli eşi Yusif, zamanla kıza zulmetmeye başlar. Garaca Gız’ın türlü zorluklarla kazandığı paraları cebren elinden almakla kalmaz, onu sürekli döver. İyi yürekli Yasemen, kavga sırasında Yusif’in öldürmek üzere olduğu kızın hayatını kurtarmaya çalışır. Ancak aldığı ölümcül yara sebebiyle kısa süre sonra vefat eder.

Yasemen’in ölümünden sonra Garaca Gız’ın hayatı daha da çekilmez hâle gelir. Bir gün alkollü hâlde para isteyen Yusif, miktarı az bulunca Garaca Gız’ı darp edip bütün parasını alır. Para kazanmakta kullandığı evcilleştirilmiş ayıyı da yanına katarak kızı evden kovar; şehre şarap içmeye gider. Şiddet ve gürültü ortamından rahatsız olan ayı o sırada bağlandığı zinciri kopararak kaçmıştır. Sarhoş hâlde eve gelen Yusif, tehdit ve hakaretlere devam eder. Ardından yakındaki koruluğa gidip saklanmış ayıyı bularak eve getirir. Ayıya demir ve sopayla vurmaya başlar. Vücuduna aldığı darbelerle sarsılan, öfke ve kinle dolan ayı zincirini kırarak Yusif’i pençe darbeleriyle öldürür. Bütün tanıdıklarını kaybeden Garaca Gız korkudan bir mağarada gizlenmeye başlar. Bölgenin nüfuzlu şahsiyetlerinden Hüseyingulu Bey o çevrede zaman zaman yardımcılarıyla birlikte avlanmaktadır. Yine böyle bir avlanma sırasında av köpeği gizlenmiş olan Garaca Gız bulur. Nöker ve yardımcıları kızı Hüseyingulu Bey’in yanına götürürler. İyi niyetli bey mağdur durumda olan kızı yanına alarak himaye etmek üzere evine götürür. Çalışkanlığı, saygısı ve uyumlu davranışlarıyla dikkat çeken Garaca Gız, beyin kendi yaşındaki Ağca isimli kızıyla kısa sürede yakın arkadaş olur. Ancak dostluktan memnun olmayan Ağca’nın annesi, bu kara

derili kızın evden kovulmasını istemektedir. Eserin sonunda Garaca Gız yılan tarafından sokulan Ağca'nın hayatını kurtarmayı başarırken ne yazık ki kendi hayatını kaybeder. Azerbaycan'da sinema filmi, opera ve bale olarak da defalarca sergilenmiş olan bu eser, yazıldığı yıllardan başlayarak günümüze kadar ilgi ve dikkatle takip edilmiştir.

Garaca Gız'da sınıflar arası çatışmalardan ortaya çıkan sosyal sorunlara parmak basılmıştır. Çocukların kolayca anlayabileceği dil ve üslupta yazılan hikâyede zengin-fakir çatışması anlatılır. Tabi bir felaket olan deprem sonrasında anne babasını kaybeden Garaca Gız, gaddar ve zalim bir şahsın yanında kalmaya mecbur olur. Anlayışsız adamın maddi ve manevi işkencelerine maruz kalır. Bu hikâyede verilmek istenen mesaj, zengin ve fakirin farklı dünyaların insanları olduğudur. Merhametli, dost canlısı ve vefakâr olan Garaca Gız, bu yolda can verir. Bey kızı Ağca, yılan tarafından ısırıldığında etrafındaki bencil ve çıkarıcı insanlar kılını dahi kıpırdatmazlar. Oysa Garaca Gız, zamanında kendisine iyilik yapmış, yarenlik etmiş bu küçük hanımın zor durumuna kayıtsız kalamaz. Canını hiçe sayıp Ağca'nın vücudundaki yılan zehrini emerek onu mutlak ölümden kurtarır. Ancak kendisi hayatını kaybeder. Ahundov'a göre çocuklar zengin-fakir diye ayrılmadan terbiye edilmelidir. Yoksul çocuklar arasından yetenekli, üstün zekâlı, vatana faydalı şahıslar çıkabilir. Eserde edibin çocukların ahlaki ve pedagojik eğitimine önem verdiği, bu konuda yapıcı fikirler ileri sürdüğü görülür.

Eşref (Axundov, 2005: 411) hikâyesi de çocukların talim ve terbiyesini öne çıkaran ibretli örneklerden biridir. Eserde çocukları meraka sevk eden, onlarda korku duygusu uyandıran unsurlar yoğundur. Eşref, hem ailesinden hem de memleketinden ayrı düşmüş bir çocuktur. Yazar, hikâyede Eşref'in aile özlemini, gözyaşlarını ve eğitimini gerçekçi tablolar hâlinde tasvir ve tavsif eder. Aile özlemi çeken Eşref, önce Barsovlar ailesi tarafından himaye edilir. Öğretmen olan Nikolay İvanoviç Barsov onu kendi öz evladı gibi yetiştirmeye çalışır. Barsov'un vefatının ardından bu kez, Tatar Türklerinden Mustafagil ailesinin himayesine giren Eşref burada da güzel muamele ile karşılaşır. Süleyman Sani, bu tavrıyla Ruslar ile Tatar ve Azerbaycan Türklerinin dostluğunu vurgulamak istemiştir. Edip, bu hikâyede okumuş aydın kişilerin merhametli ve yardımsever olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Gerçek aydınlar milliyet ayrımı yapmadan zorda kalan insanlara yardım etmelidir düşüncesi öne çıkarılmıştır. *Eşref* hikâyesi aracılığıyla çocuklara sabır, tahammül, vatanseverlik, insan sevgisi gibi güzel hasletler aşılanmak istenmiştir.

Çocuk edebiyatı sahasındaki verimli çalışmalarıyla Süleyman Sani Ahundov, çocukların eğitimi ve terbiye edilmesi hususunda faydalı hiz-

metlerde bulunmuştur. Bu çabalarının sonucu olarak realist çocuk edebiyatının başarılı temsilcileri arasında yerini almıştır. Konu ve olayları tasvir etmesindeki başarı, özgün karakter seçimi, hikâye kurgusundaki sağlamlık, okuyucuyu hikâyenin içine çekme gibi meziyetler Süleyman Sani Ahundov hikâyeciliğinin belirgin niteliklerindedir.

Sonuç

Süleyman Sani Ahundov, çağdaş Azerbaycan edebiyatının gelişmesine katkı sağlamış önemli şahsiyetlerdendir. Başta tiyatro olmak üzere hikâye ve çocuk edebiyatı sahalılarında verdiği eserleriyle ünlenmiştir. Süleyman Sani Bey, ömrü boyunca edebiyatın yanı sıra eğitim sahasında da yoğun faaliyetlerde bulunmuştur. Yeni neslin çağın gereklerine uygun biçimde eğitilmesi için çaba sarf etmiş, topluma zarar verdiğine inandığı cahillik, atalet ve batıl inançlarla mücadele etmiştir. Ahundov, yaşadığı dönemdeki okulların ihtiyacını göz önünde bulundurarak yakın arkadaşlarıyla birlikte ortak çalışmalar yapar. Zengin içerikli ders kitapları ile yıllık ders plan ve programları hazırlar. Çocuklara yönelik didaktik ve eğitici hikâyeler kaleme alır. Toplumdaki aksaklıkları gidermede tiyatronun tesir gücünü bilen Ahundov, piyesler kaleme almıştır. Arka arkaya yazdığı *Tamahkâr*, *Türk Birliyi*, *Dibdat Bey* adlı piyesleri kendisine ün kazandıran eserlerdir. Çarlık Rusyası'nda 1905 yılındaki meşrutiyet hareketinden sonra Süleyman Sani'nin edebî faaliyetlerinde farklı türlere yöneldiği görülür. Bu doğrultuda 1905 yılında matbaa yüzü gören *Gonaglık*, *Kövkebe-i Hürriyet* ve *Yuhu* hikâyeleri toplumda köklü değişimleri öngören örneklerdir. Masalsı bir üslupla kaleme alınmış *Gorhulu Nağillar* üst başlıklı 5 hikâyeden oluşan eseri yazıldığı günden başlayarak günümüze değin çocuk eğitiminde kullanılan zengin bir kaynak niteliğindedir. Sonuç olarak bünyesinde barındırdığı çok yönlü kimliğiyle Süleyman Sani Ahundov farklı türlerde sosyal içerikli başarılı eserler vermiş, topluma faydalı faaliyetler yürütmüştür.

Kaynakça

- Ahundov, S. S. (2005). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şerq-Qerb.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Azerbaycan Uşaq Edebiyatı Antologiyası* (2005). C 3. Bakı: Önder Neşriyyat.
- Erol, A. (2018). "Azerbaycan Eğitim Sisteminde Aile Terbiyesi ve Halk Kültürü Kaynaklarından Yararlanma Düşüncesinin Edebî Sahadaki Yansıması". *Atlas International Referred Journal on Social Sciences*, 9, 301-309.
- Mir Celal- Hüseyinov, F. (1982). *20. Esr Azerbaycan Edebiyyatı*. Bakü: Maarif Neşriyyatı.
- Mir Celal-Hüseyinov, F. (2008). *Örneklerle 20. Esr Azerbaycan Edebiyyatı* (Haz. Kemal Yavuz-Erol Ülgen). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Morkoç, A. (2017). “Firidun Bey Köçerli’nin Sanatçı Kişiliği ve Faaliyetleri”. *1. Uluslararası Demirci Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı*. Manisa. 250-253.
- Morkoç, A. (2018). “Azerbaycan’ın Çok Yönlü Edebiyatçısı: Reşid Bey Efendiyev”. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 327-342.
- Velixanov, N. (2005). “Ön Söz”. *Süleyman Sani Axundov Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şerq-Qerb.

Genel Ağ (İnternet) Kaynakçası

- URL 1: “Qarabağın Meşhur Müellimleri: Süleyman Sani Axundov”. https://web-cache.googleusercontent.com/search?q=cache:vH1XkN5pa_cJ:https://open.az/tehsil/qarabagin-meshur-muellimleri-suleyman-sani-axundov.html+%&c-d=18&hl=tr&ct=clnk&gl=tr Erişim tarihi: 3.11.2020.
- URL 2: “Süleyman Sani Axundov’un Xatireleri”. https://az.wikisource.org/wiki/S%C3%BCleyman_Sani_Axundovun_xatir%C9%99l%C9%99ri. Erişim tarihi: 3.11.2020.
- URL 3: Süleyman Sani Axundov Hekayeler, <http://kitabaz.az/book.php?book=3847> Erişim tarihi: 5.11.2020.

Extended Summary

Süleyman Sani Ahundov, a member of the last generation of Azerbaijan before the Soviet revolution, is one of the important authors who contributed to the development of contemporary Azerbaijani literature. He is one of the leading figures who contributed remarkably to the civilized development of the Azerbaijan Turkish people. Mr. Süleyman, known as a teacher, pedagogue, children's literature writer, dramatist, story writer and journalist in Azerbaijan, uses the pseudonym "Sani", which means "second" to emphasize his difference from Mirza Fethali Ahundov, who bears the same surname in the field of literature. He attracts more attention with his works in the fields of story and children's literature, especially in theatre. Graduated from Gori School of Elementary School Teachers (Seminar of Teachers), he worked as a teacher and school principal for many years. Striving for the education of the new generation in accordance with the requirements of the age, Ahundov struggled with ignorance, lack of education, inertia, superstitions and lawlessness against women. Taking into account the needs of the schools in that period, he worked together with his close friends, prepared comprehensive school books and annual lesson plans and programs. He wrote didactic and educational stories for children. The author, who took active roles in the first congress of Azerbaijani teachers, made a proposal for the improvement of the Arabic alphabet based on the project he prepared beforehand. Our aim with this article is to ensure that Süleyman Sani Ahundov is properly introduced in Turkey and to lead scientists who will conduct new scientific research about him.

In the atmosphere that emerged at the end of the constitutional revolution in Azerbaijan in 1905, they turned to new perspectives in terms of form and content and wanted to reflect the life in a realistic way. For this reason, they mostly abandoned the classical elements and turned to the socialist realistic point of view and concentrated on descriptions and analysis based on observation. Although they strived for a common purpose, some writers began to follow a different path in terms of method, form, basic thought, language and way of expression. This new and different attitude of theirs in literature paved the way for the emergence of three different literary conceptions: "revolutionary-democratic", "romantic" and "maarifperver-realist". In addition to the famous writers such as Reşid Bey Efendiyev, Sultan Mecid Genizâde, Abbas Sehhat, and Abdulla Şaik Talibzâde, there is also Süleyman Sani Ahundov with his strong pen. Intellectuals draw attention to bringing up issues such as family upbringing, school-family cooperation for the first time, bringing a new perspective to educational programs, and writing books dealing with these issues.

After the constitutionalism movement in Tsarist Russia in 1905, Süleyman Sani's literary works concentrated on different genres. The printing press in 1905 *Gonağlık*, *Kövkebe-i Hürriyet* and *Yuhu's* stories are examples of predicting profound changes in society. Written in a fairy tale manner, *Gorhulu Nağullar* is a rich source that has been used in children's education since the day it was written. Like other innovative intellectuals of his time, he gave special importance to the development of society, the civilized rise of the people, the increase of the prestige

of the family institution, and the acquisition of women's rights and freedoms. He gained a unique place in Azerbaijani literature with his plays and stories that reflect the modern society life and highlight the education.

Süleyman Sani constantly expressed the inadequacy of textbooks in all educational institutions of the country, especially in primary schools. He participated in the campaign to prepare and publish national textbooks with well-known names such as Firudinbey Köçerli, Reşid Bey Efendiyev, Sultan Mecid Genizâde, Abdulla Şâik. The author, who took an active role in the realization of the First Azerbaijan Teachers' Congress held in 1906, made a proposal for the improvement of the Arabic alphabet in his statement. In the same congress, he claimed that the textbooks and programs in educational institutions of all levels should be made in Azerbaijani Turkish. Ahundov, who had vast experience in child psychology and pedagogy, was an educator who knew the sensitivities, interests and expectations of children closely. In addition, with his innovative thoughts, encyclopaedic knowledge, seriousness, sincerity and diligence, he became a respected name in the Azerbaijan Turkish society of that period. Since 1920, when the Soviet Union took over Azerbaijan, he was given successive tasks by the new government. After he was appointed as the Director of National Education in Karabakh, he started to work hard. The establishment of educational institutions such as schools, children's houses, clubs and libraries both in Karabakh and in Zangezur, which is currently under Armenian occupation, enables people to benefit from them efficiently. Süleyman Sani Bey worked for the people to get rid of ignorance and for children and young people to receive modern education. While writing his works, he acted in accordance with realistic literature principles. He thought that the theater had a great contribution in the struggle against backwardness and ignorance in the society. He wrote his play named *Greedy*. In the work, he explains the stinginess with a mocking language and humorous paintings.

Ahundov, contributed to the shaping and development of Azerbaijani children's literature with his successful examples, did not allow uniformity in terms of form, composition and subject in his stories, and made efforts to make his works fluent, intriguing and interesting. When his first stories were examined carefully, it was understood that each of them had unique characteristics. He constantly provided useful services in the education and training of children. As a result of these efforts, he became one of the successful representatives of realist children's literature. Success in describing the plot and events, the original character selection, the soundness of the story editing, the virtues such as drawing the reader into the story are the distinctive features of Süleyman Sani Ahundov's story writing. As a result, Süleyman Sani Ahundov has produced successful works with social content in different genres with his multifaceted identity and carried out activities beneficial to society.